

МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ (Београд)

РАД ПРОФЕСОРА БОШКОВИЋА НА РЕЧНИКУ САНУ

Пре појаве I књиге Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ¹ (1959. године) у припремном периоду (који је трајао врло дуго, више од 60 година) штампане су три огледне свеске: прва — под називом *Српски речник књижевног и народног језика* (Београд, 1913. год.), коју је израдио тадашњи секретар Лексикографског одсека Српске краљевске Академије Момчило Иванић, друга — под називом *Речник српског књижевног и народног језика* (глава — глеце) (Београд 1944, Штампa Државне штампарије), у чијој је изради учествовало више сарадника, и то не истих, и не стално истих, од почетка до краја, и трећа — под називом (различитим од прва два) *Речник српскохрватског књижевног језика* (Београд 1953. год.) на којој је радило 12 обрађивача грађе а радом на њој руководио Научни савет Института за српски језик на челу са А. Белићем. Називи све три огледне свеске разликују се од самог назива који Речник данас има.

Ми ћемо се у овом саопштењу задржати на другој Огледној свесци, која је по обиму речничког текста највећа, која је и као оглед и као речник (што она, свакако, јесте) најамбициозније рађена. Она садржи *Предговор* (III—VIII стр.) М. Тривунца, *Увод* (IX—XIX) који су саставили Р. Бошковић, Ј. Вуковић и К. Тарановски, *Употребљени извори* (XXI—XXXVII), *Скраћенице* ([XXXIX]) и текст *Речника српског књижевног и народног језика, глава-глеце* (3—58).

Као лексикограф проф. Бошковић је широј читалачкој публици познат пре свега по *Речнику уз целокупна дела П. П.*

¹ У даљем тексту РСАНУ.

Његоша што га је израдио заједно са проф. М. Стевановићем. То је анексни речник мање познатих речи, те као такав сам по себи не представља неку већу лексикографску посебност. Широј стручној публици, међутим, мање је познато да је проф. Бошковић суделовао у припремама за израду данашњег великог Речника САНУ. Податке о томе налазимо на два места (1) у Предговору М. Тривунца самој Огледној свесци и у Уводу А. Белића I књизи РСАНУ². Самим тим што је Свеска остала по природи својој мање доступна широј стручној јавности — то је и стварни удео и рад проф. Бошковића на њој остао или недовољно познат или непримећен. Стога ћемо овде предочити колики је утицај ова огледна свеска — која је цела стручно лексикографски оријентисана — имала на данашњи РСАНУ и колики је и какав конкретни удео проф. Бошковића у томе.

После окупације наше земље А. Белић је одведен у логор на Бањици, а за новог руководиоца Лексикографског одсека постављен је Хенрик Барић. Нови чланови Одсека постали су проф. Радосав Бошковић, проф. Јован Вуковић и Сима Пандуровић, поред дотадашњих: Исидоре Секулић, М. Ивковића и Драг. Костића.

Ова екипа је почела рад на Огледној свесци Академијина Речника, свакако, на велико инсистирање или, како каже Белић³ „на стално наваљивање Министарства просвете окупационе владе“ и одржала прву седницу Редакције 3. III 1942. године. За дефинисање значења речи били су одређени Исидора Секулић и Сима Пандуровић. И. Секулић се убрзо повукла па су на дефинисању радили Миодраг Лалевић и Загорка Михаиловић „а стално, за све време, д-р Радосав Бошковић“⁴. После одласка М. Ивковића, који је заједно са Ј. Вуковићем радио акценатску страну Речника, заменио га је такође Р. Бошковић. Он је, још, након ослобађања Х. Барића од организационих и административних послова, обављао и те послове. У Редакцију је после неколико месеци дошао и доста помагао (посебно преоптерећеном Бошковићу) Кирил Тарановски. Последње седнице Редакције, како истиче А. Белић у Уводу, опште руководство држало је само са Р. Бошковићем, Ј. Вуковићем и К. Тарановским.

Примећујемо — проф. Бошковић је радио на свим секторима израде речника-огледа: дефинисање значења речи, акцентовање и вођење административно-организационих послова. Нама се, међутим, чини најважнијим што је он овде урадио да су то три прве тачке (1, 2 и 3), од укупно пет, Увода Огледне све-

² Сви каснији осврти на Бошковићево учешће своде се углавном на податке из Белићева Увода, који су додуше и најповозланији. В. и чланак Б. Аранђеловић-Живковић. *Тридесет година Института за српскохрватски језик. Наш језик XXIII/3-4*, 150—165.

³ В. Увод А. Белића у I књизи РСАНУ, стр. XIX.

⁴ В. Увод А. Белића у I књизи РСАНУ, стр. XIX.

ске (четврту је урадио Ј. Вуковић, пету К. Тарановски). Ове податке о ауторству налазимо у Предговору М. Тривунца и Уводу А. Белића у I књизи РСАНУ. Осим тога, текст ове три тачке Увода је толико типично писан добро свима познатим Бошковићевим стилем да бисмо га препознали и кад не бисмо знали ко је аутор појединих тачака. Тога је свестан и М. Тривунац када у Предговору каже да је лично ауторско обележје остало приметно и поред тога што је он улагао напоре да Увод буде стилски уједначен.

Још нешто је вредно пажње. У Тривунчеву Предговору Огледној свесци стоји податак, који бисмо желели овде да истакнемо, да је око Огледне свеске Радосав Бошковић „несумњиво изнео на својим плећима највећи део целокупног посла“ (стр. VII), или слично код Белића, у Уводу I књизи РСАНУ: „Радосав Бошковић... је тако на својим плећима понео највећи део рада“ (стр. XIX).

Нас овде највише интересују управо три Бошковићеве тачке Увода (иако је он вероватно суделовао и у концепцији остале две). Цео Увод, иначе, показује са колико се стручне и научне озбиљности пришло изради Огледа, без обзира на (не)време када је писана.

У првој тачки (стр. IX) аутор каже: „Ово је огледна свеска Речника Српске краљевске академије. Она је, значи, прво оглед, а друго речник. Шта значи једно, а шта друго?“ Као оглед, сматра даље Бошковић, она пружа прву слику о грађи за речник показујући колико је она довољна, односно, колико није довољна, те какав речник може од ње да се изради. Као речник она „представља примену принципа савремене лингвистике, углавном савремене лексикологије, на лексички фонд нашега 'позитивнога' речничког материјала“. Ова свеска-речник је по облику, каже Бошковић, „инвентар речи књижевнога језика (говорнога, књижевничкога, без тако званих књижевничких 'халакса' и тако званих и тако рђаво названих књижевничких актуализација) и народног језика; по садржини — она је лексикографска анализа свих тих речи с нарочитим обзиром на стилистичку атмосферу наше језичке данашњице“ (стр. XIX). Мислимо да се овај став може у приличној мери односити и на данашњи РСАНУ.

У другој Бошковићевој тачки (стр. IX—XIV) истиче се да је главна одлика Огледа његова лингвистичка концепција „и по одабирању материјала и по начину одређивања значења, и по начину ређања значења, и по стилистичкој перспективи, и по граматичкој перспективи, и по критеријима по којима су пропуштане поједине граматичке категорије, и по фразеологији и по свему другоме“. Такву и ту концепцију РСАНУ је усвојио већ од I књиге, што А. Белић истиче у Уводу I књиге прихватајући Бошковићеве ставове.

Затим се говори о факторима који одређују речнички материјал. Те факторе, сматра Бошковић, чини *фактичка, историјска и лингвистичка* граница. Фактичка граница значи да је у речник ушла (односно да може ући) само грађа која постоји као материјал у Лексикографском одсеку (са могућим редакцијским допунама), те је и обим материјала и избор писаца у директној зависности од тога. Редакција се држала правила да се узимају најбољи примери, најбољих писаца или најбољих дела, иако то није било увек могуће. И аутори овога Огледа сматрали су (а аутори данашњег РСАНУ држе се тога скоро као правила) да је боље навести било какав пример него оставити значење без потврде, без примера. „То није ствар нашег укуса, каже Бошковић, него ствар наше савести“.

Белић је касније похвалио, и у РСАНУ прихватио принцип, кога су се овде Бошковић и остали из Редакције Огледа чврсто држали, а то је да „у основици једнога речника морају бити језички критерији, — књижевна и естетичка вредност дела долази тек на друго место“ (стр. X).

Историјска граница, која одређује материјал, односи се на штампана дела: „у Оглед је ушао језик наше нове књижевности, од првих почетака . . . до данашњих . . . дана; то значи наш књижевни језик уопште, а напосе његов књижевнички, песнички, говорни, пословно-административни, научни, стручни и новинарски стил.“

Лингвистичка граница — најважнија је, сматра Бошковић: „док је прве две наметнуло, да тако кажемо, само стање ствари, ову трећу границу смо ми сами одређивали“. Даље се износи лингвистичка концепција речника, од онога шта је ушло, и зашто је ушло у речник, до онога како је ушло.

Истакнуто је у Уводу, и до тога се посебно држи, да су у Оглед ушли цео Вук и Даничић, сви примери из народних дела, све народне, покрајинске и дијалекатске речи, све речи из Академијиних збирки те да се ишло „стопама свакако најфинијега лексикографа словенског — Вука Караџића“. Коментаришући ово у већ поменутом Уводу у I књизи, Белић је подсетио да, иако све ово треба да уђе, РСАНУ ипак треба да буде „речник нашег књижевног језика, а тек после тога и народног језика“ (стр. XX).

Бошковић истиче да је сав материјал посматран кроз призму женевске лингвистичке школе: „у оглед је ушло само оно што иде у језик (langue) а не оно што су индивидуалне творевине појединца.“ Нису по правилу уношени хапакси и песничке актуализације (осим ако их не штити ауторитет писца или језичка вредност речи). Овде су изостављене и речи, кованице, из мањих речника које се нису одомаћиле ни ушле у употребу. Данас РСАНУ, међутим, уноси такве речи, с тим што им даје одговарајући квалификатив.

Посебне ставове Бошковић има (и образлаже их) око (не)уношења глаголских именица од несвршених глагола, прилога-придева, присвојних придева на ов/ев и назива становника појединих места, за које иначе сматра да „представљају више језички потенцијал него језичке творевине“.

Затим се објашњава методологија обраде значења, посебно код простих, неизведених речи а посебно код изведених. При томе су узимана у обзир три момента: језичко осећање, лингвистичка анализа и прамастичке конструкције. За све речи — дефиниције су увек језичке, никад енциклопедијске.

Нарочито се детаљно објашњава обрада изведених речи. Посебно пада у очи колики је значај придаван прамастичким моментима који су у непосредној служби лексикографије.

Бошковићев је став био да Речник не треба да буде нормативни јер за то не постоје одређени услови. Речник није савременог књижевног језика а осим тога у то време није постојала прамастика савременог језика. Сматрао је, даље, да у језику невелике књижевне традиције, какав је наш, још многе прамастичке категорије нису стабилизоване, да има колебања те да би га тешко било нормирати. И поред тога, аутори су при обради речи давали неке прамастичке облике. Двадесет година касније, од I књиге, у РСАНУ уважава се принцип нормативно-прамастичког аспекта речника, наравно, у мери колико је то год могуће.

Овај је оглед унео још једну новину у нашу лексикографију — систематску обраду фразеолошког материјала. При томе Бошковић анализира фразеологизме са лингвистичко-лексикографског аспекта делећи их у могуће три групе: 1) а) изрази, обрти, реченице без основнога, буквалнога значења и б) изрази, обрти, реченице с оба значења, с основним (буквалним) и с пренесеним значењем; 2) двочлани изрази — називи, термини, описи и 3) двочлане синтагме, придеви и именице, с помереним значењем у једног члана. Данас РСАНУ фразеологизме обрађује начелно у овом обиму, с тим што је, као и у свему другом, усавршен начин обраде у целини и у детаљима.

Трећа Бошковићева тачка Увода односи се на етимологију. Редакција се опредељује да уместо потпуне етимолошке обраде речи даје тумачење речи страног порекла, тумачење позајмица, и старих, и новијих и најновијих. Можемо рећи да је овај принцип етимолошке обраде порекла речи задржан углавном и данас у РСАНУ.

То је што се тиче Бошковићева дела Увода.

Сама обрада речничког текста је колективна и не знамо које је одреднице радио лично проф. Бошковић. С обзиром на природу посла претпостављамо да су сви чланови редакције читали понаособ цео текст, бар они који су (као Бошковић, Вуковић и Тарановски) остали до краја. Ако бисмо поредили

овај текст са секцијом од глава — глеце у III књизи РСАНУ, видели бисмо да иако су основни принципи обраде остали исти, извршене су знатне промене, пре свега у техничком погледу, економичнијој обради, јаснијем, експлицитнијем заглављу, детаљнијој подели на значења. Јаснију слику пружа и ово поређење: секција *глава — глеце* код Вука има 3 стране, у Огледној свесци 56, у III књизи РСАНУ 72 стране а у Речнику Матице српске 15 страна; Вуков Рјечник у овој секцији има 110 речи, у Огледној свесци 600 а у III књизи РСАНУ 862 речи.

Завршавајући приказивање друге Огледне свеске Академијина речника и учешће проф. Бошковића у њеном настајању, у закључку бисмо хтели да кажемо и ово. С обзиром на рђаве околности у којима је ова свеска-оглед настала, мислимо да је сав рад на њој обављен пре свега врло стручно и строго лингвистички. Као дело које треба само да претходи будућем правом речнику, она представља значајну степену на том путу. Она је без сумње доста помогла новој редакцији (у којој је у прво време опет био и проф. Бошковић), посебно главном руководиоцу Речника и главном уреднику А. Белићу да дође до коначне концепције у методологији израде речника и да установи основну лингвистичку и лексикографску обраду речи. У томе светлу треба гледати и на значајан удео у томе и језичког стручњака какав је био професор Радосав Бошковић.

Милица РАДОВИЧ-ТЕШИЧ

РАБОТА ПРОФЕССОРА БОШКОВИЧА НАД СЛОВАРЕМ САНУ

Резюме

В этой работе, автор указывает на участие профессора Радосава Бошковича в подготовке и составлении большого Словаря сербохорватского литературного и народного языка САНУ. Мало кому известно, что профессор Бошкович работал над вторым Экспериментальным томом этого Словаря. В работе дается анализ, как особо важных, трех первых статей Вступления к второму тому, написанных профессором Бошковичем, в которых он дал основные теоретическо-методологические концепции лексикографической обработки слов в будущем Словаре.